

STOROČNICA BIBLIOGRAFA A HISTORIKA MICHALA POTEMRU

PHDR. MAREK RÍMSKY

 marek.rimsky@gmail.com

The article commemorates 100 years since the birth of Michal Potemra, the Košice-born historian and one of the founders of the Slovak national retrospective bibliography. The author describes the difficult period of his student life and subsequent career in Hungary during World War II, as well as his professional specialization after the war and the 1948 coup in restored Czechoslovakia. Special attention is paid to his activities in the field of bibliography, starting from the modernization of the methods of bibliographic document processing and ending with the compilation of professional papers and selected bibliographies.

Keywords: Michal Potemra; Slovak historians; Slovak librarians; Slovak bibliographers; Slovak national retrospective bibliography; Košice

Zdá sa, že v prvých rokoch po prevrate v roku 1918 a v novovzniknutom štáte sa na východe Slovenska, v Košiciach a jeho blízkom okolí narodilo viacero osobností, ktoré sa stali významnými nielen v spomenutom regióne. Svojou prácou ovplyvnili mnoho osobností vo svojich odboroch na celom Slovensku a presiahli hranice svojho rodného kraja. Relatívne nedávno sme si postupne pripomenuli 100 rokov od narodenia historika medievistu Ondreja R. Halagu (1918 – 2011), exilového cirkevného historika a bibliografa pôsobiaceho v Ríme Michala Lacka (1920 – 1982) a len nedávno zosnulého historika Ladislava Tajtáka (1921 – 2020). V tomto roku k nim môžeme priradiť jedného zo zakladateľov slovenskej retrospektívnej bibliografie Michala Potemru. Jeho cesta k bibliografii však nebola krátka ani jednoduchá a najmä v 40. rokoch minulého storočia prežil Potemra chvíle plné dramatických zvrátov a dynamiky.

Narodil sa 25. apríla 1922 v Barci, kedysi samostatnej obci, ktorá je dnes mestskou časťou Košíc a južnou bránou do metropoly východu. Vyrastal v skromných pomeroch. Jeho starý otec slúžil na panstve u grófa Barcaja v Barci, jeho otec živil manželku a ďalších päť detí ako roľník. Košice sa po Viedenskej arbitráži stali súčasťou Maďarska, preto mladý Michal študoval na košickom gymnáziu pre slovenskú menšinu, na ktorom zmaturoval v roku 1940.

Následne odišiel do Budapešti, kde okrem štúdia na *Právnickej fakulte Univerzity Petra Pázmaňa* vyvíjal viacero aktivít. Od začiatku pobytu v zahraničí bol členom *Spolku slovenských vysokoškolákov* v Maďarsku, ktorého činnosť však nebola úradne povolená, taktiež participoval aj na stretnutiach slovenského spolku *Katolícky robotnícky kruh* a od roku 1941 vykonával platenú funkciu tajomníka *Spolku sv. Vojtecha* v Uhorsku. Okrem štúdia práva navštevoval od roku 1942 školu pre tlačových atašé na tzv. *Zahraničnom ústave* a o rok neskôr sa stal poslucháčom žurnalistiky (kurzu novinárstva) pri *Maďarskej krajinskej tlačovej komore*. Teoretické vedomosti z novinárstva využíval ako redaktor novín *Slovenská jednota*, ktoré boli tlačovým orgánom strany *Slovenská národná jednota*, založenej v roku 1941. Potemra bol výborný študent s talentom na cudzie jazyky – ovládal latinčinu, maďarčinu, nemčinu, angličtinu i poľštinu. Jeho štúdium finančne podporoval brat jeho matky a kňaz Imrich Sedlák. Aj vďaka tejto pomoci sa mohol venovať svojim záľubám, ku ktorým patrilo zbieranie slo-

Michal Potemra. Zdroj: archív ŠVK v Košiciach

venských ľudových piesní. Výsledkom Potemrových folkloristických a etnografických snáh bola jeho prvá kniha *Zbierka východoslovenských ľudových piesní*, ktorá vyšla v roku 1943. Univerzitné štúdium ukončil v roku 1944 obhajobou záverečnej práce a získaním titulu doktora politických vied. Pred ukončením štúdia však pôsobil aj ako tajomník ilegálneho Československého národného výboru v Košiciach (1943). Redakcia *Slovenskej jednoty* bola pod dohľadom maďarskej cenzúry, ktorá neuverejnenie správy o narodeninách Adolfa Hitlera považovala za provokáciu, preto Potemru zbavili funkcie redaktora a taktiež mu bolo zrušené oslobodenie od vojenskej služby. Po doručení povolávacieho rozkazu do maďarskej armády sa rozhodol utiecť na slovenské územie, kde ho však zatkli a v júni 1944 vrátili do Maďarska, z ktorého sa mu opäť podarilo utiecť. V úkryte vydržal do oslobodenia Košíc, teda do januára 1945. Následne sa stal tajomníkom *Správnej komisie* mesta Košice a vo vedení mesta pôsobil do augusta 1945, kým nebol ustanovený riadny národný výbor. Vo februári toho istého roku bol na valnom zhromaždení zvolený za predsedu *Zväzu slovenskej mládeže*, avšak už v júni sa tejto funkcie

Az útleivel tulajdonosának aláírása.
Signature du titulaire

M. Potemra Mihály
A főkapitány rendelkezésére
Par ordre de l'État de police

M. Potemra
Magyar kir. rendőrfőnökök és az őrszemélyek által a magyar kir. rendőrfőnökök és az őrszemélyek által a magyar kir. rendőrfőnökök és az őrszemélyek által a magyar kir. rendőrfőnökök és az őrszemélyek által

II.

44 oldalt tartalmaz.
Contient 44 pages.

ÚTLEVÉL — PASSEPORT.
MAGYAR KIRÁLYSÁG — ROYAUME DE HONGRIE.

Az útleivel száma: *421034*
No du passeport:

Dr. POTEMRA

A tulajdonos neve: *Mihály*
Nom du titulaire: *Michales*

POTEMRA dr

A vele utazó feleségének neve: _____
Accompagné de sa femme: _____

Vele utazik _____ gyermeke.
et de ses _____ enfants.

Állampolgársága: *magyar.*
Nationalité: *hongroise.*

Potemrov pas spread roku 1945. Zdroj: Štátny archív v Košiciach

vzdal, no napriek tomu bol menovaný za doživotného čestného predsedu. V rámci mládežníckeho zväzu vykonával funkciu zodpovedného redaktora časopisu *Hlas mladých – Tribúna*. Od augusta do decembra 1945 sa zamestnal ako redaktor *Zpravodajskej agentúry Slovenska* a ako externý zahraničnopolitický redaktor prispieval do denníka *Demokrat*. V rokoch 1945 – 1948 pôsobil ako tajomník *Obchodnej a priemyselnej komory* v Košiciach, v ktorej mal na starosti riešenie hospodársko-právnych záležitostí a súčasne bol ako advokátsky koncipient členom Advokátskej komory. Angažoval sa v košickom vydavateľstve náboženského časopisu *Verbum* a ako tajomník a zapisovateľ podporoval aktivity spolku *Svojina*, ktorý vznikol z iniciatívy historika Ondreja R. Halagu. Jeho cieľom bolo

kultúrne i hospodárske povznesenie kraja, podpora rodákov, výskum a propagácia východného Slovenska. Od roku 1947 bol zodpovedným redaktorom časopisu *Východoslovenský hospodár*. V tom čase mal Potemra ťažkosti so svojim v Maďarsku udeľným univerzitným diplomom, ktorý mu Slovenská univerzita v Bratislave nechcela uznať a akceptovala len sedem semestrov jeho zahraničného štúdia, preto musel Potemra doštudovať jeden semester. Po absolvovaní doplnujúcich skúšok získal v roku 1947 slovenský titul doktora práv (JUDr.). V roku 1946 začal uvažovať o štúdiu vo Veľkej Británii a USA, dokonca už mal zakúpenú i letenku. Z jeho odchodu za oceán však zišlo a v školskom roku 1947/1948 sa stal honorovaným docentom na *Vysokej škole poľnohospodárskeho a lesného inžinierstva*

v Košiciach, na ktorej prednášal poľnohospodárske právo a politiku. Po februárovom prevrate v roku 1948 bola *Svojina* nútená ukončiť svoju činnosť, zlikvidovaný bol časopis *Verbum*, ale aj *Obchodná a priemyselná komora*. Potomrovi sa naskytila príležitosť vrátiť sa na krátky čas do *Zpravodajskej agentúry Slovenska* v Bratislave a Košiciach, od mája 1949 však už pracoval ako náborár slovenskej inteligencie do výroby v národnom podniku *Chemodroga Košice*. Na konci roku 1950 bol preradený do výroby v Rudňanoch, no jeho funkcia bola iba formálna, pretože v skutočnosti pracoval ako zamestnanec *Poľnohospodárskeho a lesníckeho dokumentačného strediska* (PLDS). Keďže sa chcel oboznámiť s touto problematikou, začal ešte v septembri 1948 študovať poľnohospodárske inžinierstvo na škole, na ktorej sám prednášal, ale štúdium po pol roku zanechal. PLDS sa postupne organizačne včlenilo do *Ústrednej poľnohospodárskej knižnice*, ktorá sa zmenila na *Štátnu technickú knižnicu*, neskôr na *Štátnu študijnú knižnicu*, z ktorej nakoniec v roku 1954 vznikla *Štátna vedecká knižnica*. Organizačné zmeny v systéme knižníc súviseli s presunu-

tím poľnohospodárstva z preferovanej oblasti a jeho nahradením technickými a spoločenskými vedami a medicínou. Potomra zvýšil svoj záujem o spoločenské vedy, začal budovať regionálnu kartotéku, excerpovať noviny a časopisy, katalogizovať knižničné fondy. Vážil si prácu zakladateľa slovenskej bibliografie Ludovíta V. Riznera, ale na základe vlastných praktických skúseností pochopil, že v tomto odbore je potrebné zaviesť nové metódy, ktoré prekonajú iba mechanické popisovanie a zostavovanie katalógov kníh. Zmysel videl iba vo vypracovávaní retrospektívnej bibliografie postavenej na vedeckých základoch. Za predmet výskumu, ktorý musel neustále presadzovať v diskusiách a polemikách, si určil všetky slovenské, ale aj inorečové texty súvisiace so Slovenskom, zásadne sa usiloval o komplexný výskum slovacík. V roku 1956 sa v Košiciach organizovala prvá slovenská bibliografická konferencia, na ktorej sa definoval predmet, funkcie, metódy a ciele výskumu. Odborníci sa dohodli na vypracovaní slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie a zostavili generálny plán, koordinovať sa mala práca všetkých slovenských bibliografických praco-

Kolektív bibliografov. Zdroj: archív ŠVK v Košiciach

vísk vo vedeckých knižniciach. Košice sa v tomto období stali sídlom redakcie prvého bibliografického časopisu *Bibliografický zborník* a Potemra bol jeho prvým redaktorom (1957 – 1962). Pri vedeckej práci sa nevyhnutne dopracoval k novým odborným termínom, ako literárna jednotka, bibliografická heuristika, bibliografický záznam, bibliografický súpis, bibliografický prehľad či bibliografická štúdia. Spoločne s ostatnými slovenskými bibliografmi, ako Jozef Bánsky, Jozef Kuzmík, Ján Štefánik a ďalší sa podieľal na vytváraní teoretických základov bibliografie ako vedy. Jeho dôsledný vedecký prístup zaujal pracovníkov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, ktorí ho oslovili s prosbou, aby o spoločenskovednej bibliografii prednášal na seminároch. V rokoch 1954 – 1957 Potemra externe pôsobil pedagogicky v Bratislave na univerzite a neskôr aj na Strednej osvetovej škole. V roku 1960 absolvoval štúdium knihovníctva na FF UK v Bratislave. Popritom (i s podporou riaditeľa Rudolfa

Lukáča) budoval v 50. až 70. rokoch 20. storočia v *Štátnej vedeckej knižnici* v Košiciach popredné bibliografické pracovisko.

V roku 1958 mu v Martine vyšla prvá vedecká bibliografická práca *Bibliografia slovenských novín a časopisov od najstarších čias do roku 1918* a v roku 1963 vydal *Bibliografiu inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*, s ktorou získal hodnosť kandidáta vied (CSs. dnes PhD.). Na konci 60. rokov, v čase politického „odmäku“, stratil nielen Lukáčovu priazeň, ale často sa dostával aj do sporu s vedcami technických odborov, ktorí presadzovali vedeckotechnické zameranie vedeckej knižnice v Košiciach a presunutie retrospektívnej bibliografie do Matice slovenskej v Martine. Potemra práve v tomto období dostal a aj prijal ponuku na stáž v Pittsburgu od krajanov z *Národného slovenského spolku* v Spojených štátoch amerických, ktorú mal využiť na spracovanie slovenskej krajanskej tlače. Táto tlač nebola nikdy centrálna zhromažďovaná, preto musel veľa cestovať. Svoju prácu dokončil, avšak prinesený materiál na Slovensko sa nepodarilo vydať. Rukopis si (údajne) vzali jeho sponzori do USA, kde sa stratil bez publikovania. Potemra mal v USA veľký úspech a aj napriek tomu, že jeho dielo nebolo vydané tlačou, zaujal amerických vedcov, ktorí mu ponúkli možnosť prednášať na univerzite v Ohio. Potemra túto ponuku neprijal a z USA sa vrátil tesne po augustových udalostiach v roku 1968. Bol označený za nepriateľa spoločnosti, dostal sa do sporu s tajomníkom Východoslovenského krajského výboru Komunistickej strany Slovenska Rudolfom Blahom i s funkcionármi Miestneho odboru Matice slovenskej v Košiciach, v ktorom na protest zastavil svoje aktivity. Situácia sa upokojila, keď sa novým riaditeľom knižnice stal jeho známy a rodák z Barce Pavol Dziak. V období 70. rokov sa Potemra venoval histórii. Pracoval na dejinách Košíc v rokoch 1848 – 1918 s presahom aj do novšieho obdobia po roku 1938, venoval sa košickému hudobnému životu i ľudovému školstvu. V spolupráci s vtedajším riaditeľom Archívu mesta Košice Jozefom Kirstom vydali v roku 1984 trojväzkovú tematickú bibliografiu *Mestská správa v Košiciach v rokoch 1848 – 1945*.

V tom istom roku musel odísť do dôchodku, ale jeho nadriadení si po jeho odchode uvedomili dôležitosť práce i osobnosti Michala Potemru a ešte tesne pred revolučnými udalosťami v roku 1989 mu dovolili vrátiť sa späť a dokončiť začaté dielo. So spolupracovníkmi totiž už od polovice 50. rokov pripravoval bibliografiu dejín Slovenska, ktorú rozdelili do dvanástich tematických celkov, z nich sa však

ŠTÁTNA VEDECKÁ KNIŽNICA V KOŠICIACH

BIBLIOGRAFIA SLOVENSKÝCH NOVÍN A ČASOPISOV DO ROKU 1918

Zostavil

DR. MICHAL POTE MRA

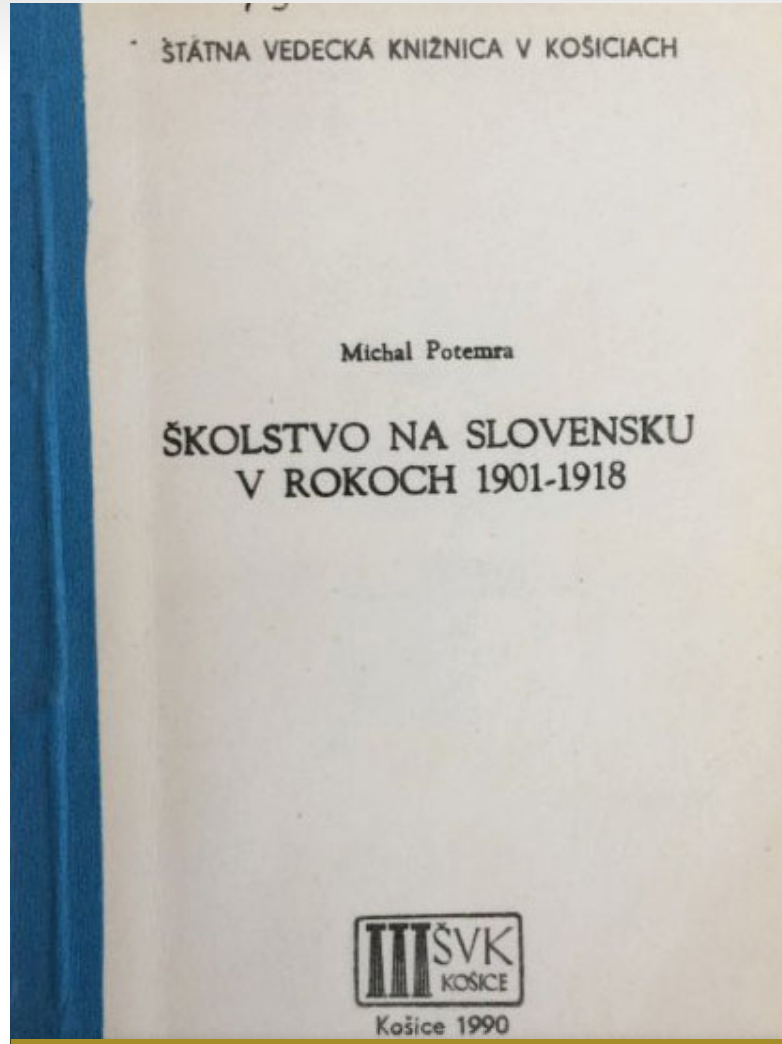
*— pani Lútkovej
vďaka za pomoc pri tejto práci
veľmi M. Potemra
Košice 12. mája 1958.*

1958

VYDALA MATICA SLOVENSKÁ V MARTINE

Potemra v dôchodkovom veku. Zdroj: archív ŠVK v Košiciach

Ukážka z Potemrovho diela. Zdroj: Štátna vedecká knižnica v Košiciach

podarilo publikovať iba sedem: *Robotnícke hnutie na Slovensku* (1968), *Krásna literatúra a jazykoveda* (1971), *Slovenská historiografia* (1980), *Kultúrna a osvetová práca na Slovensku* (1983), *Školstvo na Slovensku* (1992), *Politický život na Slovensku* (1993) a *Hospodársky život na Slovensku* (1997).

Po Novembri 1989 sa stal právnym poradcom primátora mesta a vypracoval zákon o meste Košice. V roku 1991 sa v Bratislave konalo valné zhromaždenie Slovenskej historickej spoločnosti, na ktorej mal Potemra kritické vystúpenie voči

výsledkom práce z posledných období. Navrhoval urobiť dôslednú analýzu stavu slovenskej historiografie z rokov 1945 – 1990. Jeho kritika sa nestretla u všetkých zainteresovaných s pochopením a mala aj negatívne ohlasy. V roku 1993 druhýkrát odišiel z vedeckej knižnice, tentoraz definitívne do dôchodku. Do roku 1996 pracoval ešte v redakcii obnoveného časopisu *Verbum*, ale postupne aj pre zdravotné problémy strácal sily. Zomrel 27. júna 2002 v Košiciach.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- ELIÁŠ, Štefan. 2005. Dr. Michal Potemra – fenomén historika. In *Košické historické zošity 15*. Košice : Štefan Eliáš, 2005, s. 3 – 22. ISBN 80-969261-2-8.
- KUZMÍK, Jozef. 1999. O problémoch histórie slovenskej bibliografie. In *Historický časopis*, 1999, roč. 47, č. 2, s. 254 – 264. ISSN 0018-2575.
- MIHÓKOVÁ, Mária. 1997. K životnému jubileu historika, bibliografa Michala Potemru. In *Historický zborník 7*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 145 – 148. ISBN 80-7090-427-5.
- POKLEBBOVÁ, Ľubica – MIČIETOVÁ, Eva – SZABÓ, Viktor. 2021. *Dejateľia východného Slovenska 2. Bibliografia*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 2021, s. 292 – 293. ISBN 978-80-85328-73-8.
- POTEMRA, Michal. 1991. Názor na vývoj slovenskej historiografie v rokoch 1945 – 1990. In *Historický časopis*, 1991, roč. 34, č. 4 – 5, s. 412 – 415. ISSN 0018-2575.